

MAŽUMŲ KNYGA: ISTORINĖS PATIRTYS IR ŠIANDIENOS RAIŠKOS GLOBALIAME PASAULYJE: TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA

Tomas Petreikis | Vilniaus universiteto Knygotyros
ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: petreikist@gmail.com

Mažumų samprata – įvairialypė, nubrėžiama atsižvelgiant į didžiumą. Sąlyginai mažumos skirstytinos į objektyvias ir ideologines. Daugelis istoriškai ir šiandienos pasaulyje suvokiamų mažumų (tautinės, kultūrinės, religinės, politinės, socialinės, seksualinės ir kt.) turi savo kolektyvinį santykį su spauda ir raštija apskritai. Kiekviena prarasta, išlaikyta ar naujai gimstanti knygos kultūros tradicija reikšmingai turtina tautos ir valstybės gyvenimą. Palyginti negausus Lietuvos masonų XIX a. pirmos pusės (masoniškai – šeštojo tūkstantmečio!) spaudos palikimas jos tyrėjams užduoda ne vieną klausimą. Kokie subtilūs ir mažai pažįstami klodai slypi sentikių, totorių, karaimų, žydų ir kitų Europos tautų knygos kultūroje?

Tradicinėje 25-ojoje tarptautinėje mokslinėje knygotyros konferencijoje, vykusi 2015 m. rugsėjo 25–26 d. Lietuvos mokslų akademijoje, buvo atsigręžta į mažumų knygos kultūros įvairovės istorines patirtis ir išlikimo problemas šiomis dienomis. Konferencijos organizatorių – Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Knygotyros ir dokumentotyros instituto ir Lietuvos mokslų akademijos Humanitarinių ir socialinių mokslų skyriaus – pasirinkta tema „Mažumų knyga: istorinės patirtys ir šiandienos raiškos globaliame pasaulyje“ sulaukė susidomėjimo ir paramos iš tarptautinių konferencijos partnerių: Autorystės, skaitymo ir leidybos istorijos draugijos (SHARP) ir Šiaurės, Baltijos šalių ir Rusijos knygos, bibliotekų ir skaitymo istorijos tinklo (HIBOLIRE).

Konferenciją atidarė ir sveikinimo žodį tarė SHARP prezidentas prof. Lanas Gaddas, Vilniaus universiteto mokslo reikalų prodekanas prof. Rimantas Janauskas bei Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto prodekanė doc. Renata Matkevičienė.

2015 m. konferencijoje išlaikytas programos formatas ir gausi užsienio pranešėjų iš įvairių šalių sudėtis. Dirbta dviem sekcijomis. Konferencijos metu savo įžvalgomis ir patirtimi dalijosi trisdešimt devyni pranešėjai iš Lietuvos ir užsienio šalių.

Pranešimus skaitė užsienio svečiai prof. dr. Larisa Dovnar (Baltarusija), dr. Jana Dreimanė (Latvija), dr. Teuvo Laitila (Suomija), doc. dr. Jelena Lakuš (Kroatija), prof. dr. Bertrandas Legendre (Prancūzija), dr. Ilka Mäkinenas (Suomija), doc. dr. Aile Möldre (Estija), dokt. Marko Pavlovskis (Kroatija), dokt. Brooke Palmieri (Didžioji Britanija), Angusas Phillipsas (Didžioji Britanija), doc. dr. Tiiu Reimo (Estija), dr. Robertas Barnetas Riteris (JAV), prof. dr. Elena Macevičiūtė (Švedija), doc. dr. Kirsti Salmi-Niklander (Suomija), doc. dr. Davidas Šporeris (Kroatija), dr. Nives Tomašević (Kroatija), Ilmaras Vaaro (Estija), doc. dr. Zoranas Velagičius (Kroatija) ir dokt. Brigita Walin (Švedija). Užsienių šalių kolegų mokslinės komunikacijos bei patirties judėjimas praturtina vietos tyrėjų pažinimą, suteikia naujų žiūros kampų, brandina tarptautinių tyrimų galimybes.

Plenarinius pranešimus skaitė doc. dr. Jurgita Verbickienė iš Vilniaus universiteto, doc. K. Salmi-Niklander iš Helsinkio universiteto (Suomija), prof. B. Legendre iš Paryžiaus 13-ojo universiteto (Prancūzija) ir A. Phillipsas iš Tarptautinio Oksfordo leidybos centro (Didžioji Britanija). Doc. J. Verbickienė pranešime kvestionavo Lietuvos istoriografijoje įtvirtintą daugiakultūriškumo paradigimą, pateikdama įdomių argumentų, kurių pagrindu galima kalbėti apie glaudesnę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės socialinių struktūrų ir tautinių grupių integraciją, nei iki šiol įprasta manyti. Doc. K. Salmi-Niklander pristatė suomių emigrantų spaudos ir rankraštinio paveldo problemas, susijusias su emigrantų tautinių tapatybių ir jų spaudos relikvijomis. Įdomu, kad *Google* vertėjo atsiradimas daugelį Suomijos emigrantų Šiaurės Amerikoje paskatino vėl atsiversti senas suomiškas knygas. Prof. B. Legendre aptarė prancūzakalbę leidybą Afrikoje, atkreipdamas dėmesį į „kultūrinio imperializmo“ pakaitalą, atsiradusį žlugus politiniam jo pirmtakui. Profesorius iškėlė įdomių samprotavimų apie Afrikos leidybą, leidėjus ir autorius: šią rinką yra monopolizavę Prancūzų leidėjai, ir prancūzų rašytojai Afrikos šalyse yra kur kas populiariausi nei vietiniai kūrėjai. Žinomas leidybos praktikas, Tarptautinio Oksfordo leidybos studijų centro direktorius A. Phillipsas savo pranešime pristatė knygos vertės problemas globalėjančiame ir kartu kultūrinę įvairovę prarandančiame pasaulyje. Knygos vertės kaitos ir jos vertinimo matų, ateities leidybos perspektyvų, esamų tendencijų ir pasiekimų suvokimas įnešė svarbių išvalgų apie mažų šalių kultūros politikos galimybes ir būtinus sprendimus. Pranešėjas akcentavo, kad tautinės knygos kultūros įvairovės išlaikymas yra viena iš esminių kultūros politikos veiklos gairių.

Visa tolesnė konferencijos programa buvo sudaryta iš keturių teminių blokų, padalijusių pranešimus į šešias sekcijas. Pirmojoje sekcijoje susitelkta į Europos spausdintinės ir rankraštinės knygos sugyvenimo epochą, kurioje gimė ir mainėsi daugelis raštijos tradicijų. Užsienio svečiai nagrinėjo Kroatijos (dr. N. Tomašević ir

doc. D. Šporeris) ir Anglijos knygos kultūros (B. Palmieri) tradicijas. Lietuvos pranešėjai susitelkė į naujųjų laikų ir viduramžių Lietuvos situaciją, atskleisdami rankraštines ir spausdintines knygas sąsajas (dr. Rima Cicėnienė), pirmąsias žinomas Lietuvos moterų skaitymo patirtis (Gita Drungilienė), totorių rankraštinių knygų teksto raidos ypatumus (doc. dr. Galina Miškinienė).

Tautų pavasaris, XIX a. viduryje išjudinęs mažas Europos tautas, atnešė svarbių leidybinės veiklos pokyčių. Lyginamieji ir analitiniai Balkanų (doc. J. Lakuš, M. Pavlovskis), Baltijos (doc. A. Möldre, prof. dr. Aušra Navickienė) ir Šiaurės Europos (dr. I. Mäkinenas) tautų knygos istorijos tyrimai leido suvokti, kad daugelis mažų Europos tautų siekė sukurti savo nacionalinę knygos kultūrą, kurioje švietimo sistema, veiklus raštijos veikėjų kontingentas ir nacionalinė knyga taptų pagrindiniu regionines grupes vienijančiu įrankiu. Šie procesai skirtingose Europos dalyse turėjo savo niuansų, bet veiklos motyvai ir priemonės išliko panašūs.

Naujaisiais laikais atrasti nauji pasaulio kontinentai ir įsibėgėjanti globalizacija paskleidė Europos išeivių bendruomenes po Šiaurės Amerikos ir Vakarų Europos šalis. Sekcijos pranešimuose susitelkta į Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių (prof. dr. Remigijus Misiūnas, Jolanta Budriūnienė) ir latvių (dr. J. Dreimane) leidybos istorijos problemas. Šių dienų lietuviškos spaudos svarbą Prancūzijos lietuvių bendruomenėse analizavo dr. Laura Jankevičiūtė. Pasak A. Phillipso, emigrantų bendruomenių informaciniais poreikiais tenkinti daug įtakos gali daryti skaitmeninių knygų, neturinčių senųjų transportavimo išlaidų, pasiūla.

Su paraleidybos problemomis susidurta dr. R. B. Riterio pranešime apie Alabamos knygos menininkų gamtosauginius projektus. Konferencijos metu atkreiptas dėmesys į bibliofilinių (doc. dr. Alma Braziūnienė) ir tarminių (dr. Tomas Petreikis) leidinių leidybą Lietuvoje. Iškelta pasiūlymų dėl šios specifinės spaudos produkcijos atpažinimo ir apskaitos. Daugiakultūriškumo atspindžių dr. Inga Liepaitė ieškojo rašytojo Antano Vienuolio-Žukausko asmeninėje bibliotekoje. Aptartos etnokonfesinės patirtys XIX a. Vilniaus kapinių memorialiniuose įrašuose (dakt. Kšištofas Tolkačevskis). Prof. dr. Arvydas Pacevičius gilinosi į Lietuvos masonų knygų leidybos ir meninio apipavidalinimo ypatybes, išryškindamas šiai organizacijai būdingą simbolizmą.

Gausi Europos tautinė mažuma žydai turėjo savo senąją knygos kultūrą, kuri XX a. pirmoje pusėje patyrė permainų. Pranešimuose paliestos Lietuvos žydų skaitymo kultūros transformacijos (dr. Larisa Lempertienė) bei Suomijos žydų periodinės leidybos projektai (dr. T. Laitila). Iš prof. L. Dovnar pranešimo paaiškėjo, kad žydų valstybinė kalba kartu su baltarusių, lenkų ir rusų kalbomis buvo įtvirtinta XX a. trečiajame dešimtmetyje Baltarusijos Socialistinėje Respublikoje. Rytų Europos šveicariškas pavyzdys buvo užgniauztas stalinistinių pertvarkų laikotarpiu.

Permainingą ir nemenkai politizuotą baltarusių leidybinę veiklą Nepriklausomos Lietuvos metais tyrinėjo dr. Tomaszas Błaszczakas. Seniausios tautinės mažumos Estijoje – švedų – leidybinę veiklą ir esamą situaciją pristatė doc. T. Reimo. Savo ruožtu dr. Halina Kobeckaitė aptarė šiandienos knygų leidybą karaimų kalba Lietuvoje. Antrasis pasaulinis karas keitė daugelio Europos valstybių etninės sudėties paveikslą, naujai perbraižydamas ir politinį žemėlapi, todėl ne visos mažumų raštinios tradicijos galėjo toliau kokybiškai gyvuoti ir keistis.

Šių dienų pasaulis išgyvena sparčią leidybos kaitos epochą, kurioje mažų šalių leidėjai ieško savo vietos po saule. Prancūzijos leidybos verslo struktūrą analizavo dr. S. Noële, išryškindama mažų leidyklų vietą šiame sektoriuje. Į mažos šalies leidybos specifiką dėmesį atkreipė doc. Z. Velagičius, akcentuodamas ne komercinę, o kultūrinę šio verslo pusę. Lietuvos kultūrinės periodikos išlikimo problemas gvildeno dokt. Asta Urbanavičiūtė. Internetinių knygų lankytojų elgesio analizės, pasitelkiant akių sekimo įrangą, rezultatus pristatė doc. dr. Arūnas Gudiničius ir doc. dr. Andrius Šuminas. Su Švedijos knygų rinkos pasiekimais platinant skaitmenines knygas supažindino prof. E. Macevičiūtė ir B. Walin.

Daugumai mažų šalių leidėjų iškyla panašių problemų, todėl tokio pobūdžio konferencijos leidžia keistis turima patirtimi ir ieškoti efektyvių sprendimų. Globalėjančiame pasaulyje knygos kultūros įvairovės užtikrinimas tampa vis reikšmingesniu akademinė diskusijų ir valstybės politikos strategijų klausimu. Konferencijos metu išgirstos idėjos ir siūlymai paskatino dėmesingą žvilgsnį iš mažos šalies pozicijų į atsiveriančias galimybes nacionalinių vertybių kontekste.

Įteikta 2016 m. rugsėjo 10 d.